

ЛИСТ З СОРОКСЬКОГО ТАБОРУ

Тиводар М. П. (Ужгород)

У березні 1939 р. Угорщина окупувала Карпатську Україну. Угорські власті розгорнули масові репресії проти національно свідомої частини українців Закарпаття. Рятуючись від переслідувань угорських жандармів та їхнього „правосуддя“, небажаючи служити в угорській армії та сподіваючись на краще життя в СРСР, можливість навчатися рідною мовою і т. ін., здібні хлопці, гімназисти, студенти університетів, вчителі нелегально переходили радянсько-угорський кордон, що пробігав вершинами Верховинського хребта Карпат. Угорські власті створили спеціальні групи для розслідування затриманих жандармами втікачів. Основну масу втікачів склали закарпатські українці, але були між ними й євреї, чехи, словаки та представники інших національностей.

Перейшовши кордон втікачі часто самі шукали контактів з радянськими державними органами. Погано орієнтуючись у політичних реаліях СРСР, чимало з втікачів на допитах особливих органів НКВС СРСР зізнавались у своїй участі в роботі „Просвіти“, „Пласту“, ОУН, Карпатській Січі і т. ін. Втікачів направляли у в'язниці міст Сколе, Надвірної, Стрия, Самбора, Дрогобича та ін. Тут слідчі готували кримінальні справи на засідання особливої наради (суди „трійки“) НКВС СРСР, виносили вироки і відправляли в різні табори. Основні табори, в яких перебували закарпатські українці знаходились на півночі Російської Федерації. Найвідоміші з них такі, як Воркутський, В'ятський, Івдельський, Каргопольський, Сорокський, Норильський, Печорський та ін. Саме лист в'язнів Сорокського табору з додатками від 1.04. 1942 р. пропонуємо до публікації. Він був таємно переплавлений в'язнями Сорокського табору послу Чехословаччини в СРСР Фіерлінгерови. Одну з копій листа було збережено колишніми в'язнями табору і на початку 1991 р., коли я був депутатом Закарпатської обласної ради, надіслано на мою адресу без вказівки зворотної адреси. Вважаю за потрібне оприлюднити цей документ, що розкриває одну із трагічних сторінок українців Закарпаття, котрі втікаючи до СРСР сподівались на кращу долю.

8 грудня 1941 р. радянські власті дали згоду на організацію на теренах СРСР окремого чехословацького батальйону. 5 лютого 1942 р. в м. Бузулуку було закладено основу майбутнього Чехословацького корпусу. Тоді до нього входило 17 чехів і 76 євреїв. Довідавшись про створення на теренах СРСР окремої чехословацької частини, в'язні названих таборів, відстоюючи своє чехословацьке громадянство, домагались права на звільнення і зарахування до складу військової частини.

Нижче наведений лист засвідчує як в'язні Сорокського табору аргументували своє право на звільнення і вступ до лав Чехословацького корпусу. На кінець 1942 р. національний склад тогочасного Чехословацького корпусу мав такий вигляд: 277 чехів, 21 словак, 286 євреїв та 2951 українців Закарпаття. Серед них були й автори листа з Сорокського табору.

До листа додано два додатки. У першому з них йдеться про виснажливу працю на лісозаготовках і будівництві залізниці, що звичайно тривала 12 годин на добу, хвороби та мізерні харчові пайки. Другий додаток - відозва ув'язнених в Сорокському таборі українців Закарпаття (за чехословацькою термінологією - підкарпатських русинів), в якій вони відстоюють своє право на чехословацьке громадянство, звільнення і вступ до чехословацької військової частини.

Таємно

**Копія: Копія листа підкарпатських русинів з Сорокського табору послу Фієрлінгерови,
Чехословацькому представнику п. Фієрлінгерови.**

Пане представник, хочемо Вашу величність повідомити про те, що ми громадяни Чехословацької Республіки ще до цього часу сидимо зачиненими у трудових таборах. Знаємо, що ще в липні 1941 р. було укладено в Лондоні договір між Чехословащиною і ССРСР, що був підписаний сином батька Масарика Яном Масариком. У той час кожен з нас написав прохання про прийняття до чехословацької армії, в чому нам було відмовлено, а наші прохання нам повернуто.

Знаходимось у Сорокському таборі, де в червні нас було 350 чоловік, сьогодні нас вже менше половини, більшість з нас померла. Переважна більшість нас з Підкарпатської Русі, а тому Совети нас вважають за громадян Мадярщини, бо в березні 1939 р. воно було окуповано Мадярщиною. Після окупації Мадярщиною Підкарпатської Русі, переважно молода генерація втекла за кордон, а після захоплення Західної України Советами ми мали можливість втікати до Советської Росії, бо знали, що в Росії організовується легіон (М.Т. - корпус). У той час Совети нас ув'язнили, бо втікачів з Підкарпатської Русі зарахували до громадян Мадярщини, якими ми ніколи не було і не хочемо бути. Більшість з нас вислужила нашу дорогу чехословацьку армію. Просимо Вашу величність висвітлити нашу дуже важливу справу советським представникам, щоб нас не вважали за громадян Мадярщини і щоб нам дали можливість вступати до нашої милої армії, в якій могли б разом із своїми братами воювати за свободу нашої держави і свого народу. Меншу частину наших співгромадян із Словаччини і Моравії тиждень тому випустили на волю, а ми сидимо і помираємо від біди і голоду.

Пане представник, думаємо, що Підкарпатська Русь також була складовою частиною Чехословацької Республіки, як і Словаччина, а тому гордо можемо називатись громадянами Чехословацької Республіки. Ми є вірними дітьми чехословацького народу, а тому хотіли хоча б ще раз взяти до рук зброю за свободу нашого народу і нашої любимої країни. Хочемо помирати за свободу Чехословащини, а не помирати від тих паскудних жахів, від яких наші брати тут помирають, як, наприклад, старший капітан чсл. армії п. Антонін Сілні та ін.

Ще раз просимо Вашу світлість вирішити нашу справу чим швидше, а ми наперед Вам вдячні, дякуємо Вам. Думаємо, що до весни з нас тут нікого не буде, а будемо зі зброєю в руках захищати свою країну і свою свободу.

Від імені громадян Чехословацької Республіки,
ув'язнених в Сороксьтаборі
Митрофан Іванаш.

Архангельська область, Сорокськтабір НКВ

Підписи: Поручик Рудольф Блатон, 2 полк з м. Оломоуца

Підпоручик Гершкович Арнольд, доп. Полк 27, м. Угерске Градішце.

Підпоручик Бруссо Юрій, артилерійський полк 107, м. Оломоуц.

Надстроковий четар Русинчак Юрій, артилерист, гірський полк 202, м. Кожмерек.

Десятник Піл Степан, артилерист, полк 120, м. Бженець.

Воїн Тулітко Микола, телефон. Полк 4, м. Пряшів.

Воїн Тих Михайло, п. пл. 1, м. Чеські Будієвиці.

Воїн Бейло Михайло, кавалерійський полк 10, м. Берегове та багато інших.

За вірність копії: MNO1/3 odd надпоручик, док. Естеряк. Підпис.

Додаток.

Таємно

Страва: 400-700 гр хліба вдень (залежно від виконання трудової норми - аж 900 гр). Хворим - 400 гр, покараним - 300 гр. Для колонії в 300 чоловік 2 рази вдень 20 гр муки завареної у воді. Такий суп видається о 6 годині ранку і о 8 годині вечора по 1 л на людину.

Заняття: будівництво залізниці, заготівля дерева.

Норми виробітку: щоб ув'язнений отримав 600 гр хліба, треба вирубати, порізати і складувати 5 куб. метрів дерева. На будівництві залізниці - перевезти 3 куб. метри змерзлої землі.

Хворі: 70% - авітаміноз різних видів, 40%) - обмерзлих, дизентерія і тиф у великих розмірах.

В інших таборах умови не кращі, в багатьох ще далеко гірші. Більшу смертність ніж Пеглаг мають Сорокський, Каргопольський, Онежський, Івдельський Ухто-Уженський табори. Є табори чи їх відділення, де аж 80% обмерзлих.

В останній час серйозно недозабезпечуються табори (переважно північні, в яких ув'язнена більшість підкарпатських русинів) - не одержують по кілька днів хліба, або ж видають 500 гр хліба на люди-

ну на три дні. Цим наголошуємо, що як закінчиться зима, смертність не знизиться.

Підкарпатські русини

З таборів по сьогодні не випустили жодного підкарпатського русина, які народилися і жили в Підкарпатській Русі, за винятком тих поодиноких, які на початку керівництво таборів були віднесені до чехословацьких громадян. Всі інші зараховані до малярського громадянства. При цьому малярське громадянство було приписано советськими органами проти їх волі. Про це свідчать допити і повідомлення з таборів.

З тих дописів і повідомлень можемо судити, що всі русини є вірними синами Чехословацької Республіки. Їх єдиним прагненням є можливість служити в числ. армії і допомогти відновити незалежність демократичної Чехословаччини. Багато з них (так напр. У 21 відділенні Печори 80%) є вояками армії, є між ними багато офіцерів і сержантів запасу.

За відомостями добровольців, підкарпатські русини подали спільне прохання про звільнення, аби могли вступити до числ. армії з таких таборів: Каргопольського, Онежського, Сорокського, Івдельського, окремих відділень Ухто-Онежського і Кулояського табору. Спільна акція про вступ до числ. військової оджиниці були відомі також з інших таборів, але відомості про це випадкові. Листи з таборів, через жорстокий контроль, виходять за межі дуже рідко. Прохань окремих осіб до керівництва таборів дуже багато. Як прохання окремих осіб, так колективні прохання керівництво таборів відкидає.

За вірність копії:

MNO 1/3
надпоручик,
док. Естеряк.
Підпис.